

Silķe ar cukuru. Recenzija par Nacionālā teātra izrādi «Atbalss Aija»

29.04.2026.

Autori: [Kitija Balcare](#) (teātra kritiķe un pētniece, LSM.lv autore)

Režisors Regnārs Vaivars šoreiz Jāņa Jaunsudrabiņa uzrakstīto "Aiju" Latvijas Nacionālajā teātrī iestudējumā "Atbalss Aija" lasa tuvāk tekstam un rakstnieka laikam, vienlaikus atstājot līdz galam neatbildētu jautājumu, kas Aijai liek būt sērmūkšļu spīvai. Izrāde ir dzīva, elpojoša, pilna teātra spēles atvēziena, kas tomēr saduras arī ar jautājumu par atbildību.

RAKSTA CEĻVEDIS:

- [Jaunsudrabiņa acīm](#)
- [Vaivara acīm](#)
- [Aijas trakās acis](#)
- [Bērna acīm](#)

Jaunsudrabiņa acīm

"Puspūr'-olu-piedēj', puspūr'-olu-piedēj', tukšs". Tā skan lauku balodim raksturīgā dūdošana. Putnu dzīves pazinēji mācēs teikt, ka baloži nebūt nav centīgi ligzdu vijēji. Ligzdu – samērā šķidri, pavirši un vaļīgi – veido mātīte, savukārt materiālus tai – zariņus, stiebriņus, pērnās lapas – pienes tēviņš. Ornitologi norāda, ka baložu nevīžīgā ligzda dažkārt ir tik plāna, ka no tās apakšas cauri mēdz būt redzamas olas.

Šķība, greiza skatuviskās darbības "ligzda" ar pērnajām lapām, ko pirmajās divās nedēļās būdas starpās kā siltinājumu saber Jānis, Aijai iekārtojis scenogrāfs Valters Kristbergs, atklājas arī Nacionālā teātra Jaunajā zālē. Te Aijas būdas kosmiskais centrs ir milzīgs, ieslīps matracis – viss viens – te mīlas gulta, te jau nāves gulta. Tās savandītajās segās sabirst visi ikdienības gruži un drupačas, sasūcas – iekšķīgi un ārīgi šķidrums – mīlnieku sviedri, brandavīna piles, bērnu asaras, bālā zēna asinis.

Jaunsudrabiņa rokrakstam raksturīga cilvēka un dabas ciklu līdzāsnotādīšana. Atmiņu spožums un iekšējās pārvērtības Jaunsudrabiņš raksta caur pārmaiņām dabā. Ne velti Jaunsudrabiņš kā dabas rakstura precīzs atklājējs Jānim devis tieši Baloža uzvārdu. Dzīvnieciskais un tā atklāsme cilvēkos ir klātesoša ne tikai prozā, bet arī Vaivara dramaturģijā. Te Jānis riņķo ap Aijas būdu kā piesiets zirgs stundas garumā. Te – šajā lauku namā – caur Aijas muti iemitinās sivēni, govys, bullis, telēns, kaķis, zaķis, lācis, odzes, vanags. Sēta čum un mudž. Attiecības ir instinktīvas. Dzīvnieciskais atklājas kā uz izdzīvošanu vērsta eksistence, kur uzvar vien stiprākais.

Brīžos, kad gultvidū uzrodas tikpat ieslīps galds, ap kuru sanāk mājinieki, Lienītes Slišānes gaismēnās uz skatuves atdzīvojas nīderlandieša Vinsenta van Goga glezna "Kartupeļu ēdāji" (1885). Pietuvinājumā ieraugām lauku dzīves sadzīvisko sūrumu. Brīnišķīgi šķībā scenogrāfija atklāj varoņu – Aijas, Jāņa, Jura un šoreiz arī Aijas bērnu – attiecību nestabilo raksturu.

Savukārt Madaras Botmanes iedomātie kostīmi signalizē gan par stāsta piesaisti Jaunsudrabiņa laikam, gan arī par varoņu attieksmi pret sevi un dzīvi. Jānis savu pilsētnieka ancuku tā arī līdz pēdējam elpas vilcienam nenomaina pret darba drēbēm, bet tikai piemēra tam pāri Galdara noskrandušo ziemas kamzoli un ausaini.

Aija lina lindrakus nomaina pret bezformīgām stepētām biksēm, kas karājas virvju bikšturos pār viņas slaido miesu. Juris allaž omulīgs, kažoku siltumā, kārtu kārtām brien sniegos pēc Aijas dzīvnieciskā siltuma kārtas.

Jaunsudrabiņam svarīgā dabas klātbūtne izrādē atklājas scenogrāfiski. Zemes toņi – tāpat kā van Gogam – brūni, bēši, pelēki. Latviešu paleta. Mazliet arī paša Purvīša ziemas ainavas atblāzma. **Viss te ir faktūrainis, teju acīm sataustāms. Tikpat raupja ir arī Lauras Siliņas Aija savā aktierspēlē. Biedējoši gludas ir tikai rīkstes viņas rokās, dzenoties pakaļ meitām.** Šī neēvelētā sajūta skatuves telpā, kurā dienasgaismā īsti neiespīd, sapas ar režisora Regnāra Vaivara rotaļīgi dramatisko spēles stilu kā cimds ar roku (vai drīzāk kā Aijas pēda ar izdilušo vilnas zeķi). Ar šo iestudējumu Vaivars kāpjjas atpakaļ Jaunsudrabiņa laikā, vienlaikus palikdams uzticīgs savai naturālistiski rotaļīgajai izteiksmei.

Vaivara acīm

Lai arī Nacionālā teātra izrāde atšķirībā no iepriekšējā režisora veidotā iestudējuma Dailes teātrī "Aija pēc Jaunsudrabiņa" (2010) atkāpjas laikā, tomēr jaunās versijas rezonanse kļūst spēcīgāka. Šoreiz uz skatuves ir ne tikai attiecību trijstūris, bet arī trīs bērni. Un tas šo stāstu padara divtik smagu.

Dailes versijā režisors aizrāvās ar attiecību izpēti caur darbību, ne tik daudz tekstu. Nacionālā teātra versijā paša veidotais dramatisējums izmanto vairākus slāņus – tēlu attiecību izspēli, no kuras plūst dzīvības sulas un atlec skaidas, un Jāņa atsvešināto vērojumu no malas, kas nokasa nost viņa atmiņām sūbējumu.

Paša Jāņa skats no malas atklāj Aijas dzīves raupjumu visā tā krāšņumā. Vientuļie lukturi, Aijas trakās acis un Jāņa atnestie sarkanie lakatiņi skatuves telpā vīd kā malduguņi, kas aicina dziļāk purva brūnajā rāvā. Jaunsudrabiņa Aijas trakās acis ir mudinājušas vīriešus-režisorus – Vari Krūmiņu 1959. gadā, Viktoru Zvaigzni 1977. gadā, Oļģertu Kroderu 1985. gadā, Vari Braslu 1987. gadā, Mihailu Kublinski 2009. gadā – tajās raudzīties gan kinokameras acīm, gan radioteātra balsīm, gan skatuves starmešiem. Katrs savā veidā tie stāstīja jauna vīrieša vilšanos savas dzīves dramaturģijā.

Teātra spēles prieku šoreiz atklāj dažādi skatuviskie risinājumi: mākslīgais sniegunis ar vēja aukām, kas ielaužas tumšajā istabā ar zemajiem, nokvēpušajiem griestiem, brauciens uz baznīcu kāzu dienā lēkājušos ratos un klēpjos, novārgušās, no kažokiem un lupatām sakrautās govs ainā. Līdzīgi gaismēnu asajam kontrastam, kas ik pa brīdīm izgaismo Jāņa apjukušo seju, kontrastu notiekošajam spilgtāku uzgriež liriskais klaviermūzikas motīvs. Nakts kukaiņu sisināšana, kas pārceļ no ziemas atpakaļ tālajā atmiņu vasarā.

Scenogrāfija runā caur materialitāti – skaidām, vadmalu, žagariem, vilnu, linu, kažokādām –, kas neglauda pa spalvai, bet iezīmē lauku dzīves skarbumu. Un arī caur mērogiem. Te Galdara dzīve un tās "mantojums" Jānim un Jurim ir acīmredzami par "lielu", kas asprātīgi atklājas, kad Aija uzstājīgi cenšas uztiept vīriešiem Galdara milzu vateni. Citiem vārdiem sakot, tiecas vīriešus ielocīt savā ierastajā ikdienā, kas viņiem par vaļīgu un savā nesakārtojamībā biedējošu.

Tikpat niecīgi Aijas acīs un skatuves telpā izskatās visi Jāņa pūliņi – gan leļļu izmēra izbūvētās kāpnes uz upi, gan plaukstas lieluma ragavas. Darbaspars šai būdā izrādās ir nelūgts viesis. Zem teatrālās "kreveles" pūžņo pati dzīve visā tās skaudrumā.

Vai šī ir oda sievietes spēkam? Kaut kur cauri tam visam, iespējams, neapzināti vīd režisora, no vienas puses, apdullinoša apbrīna par sievietes izdzīvošanas spēju jebkādos apstākļos, iepretim kam vīrieši lūst.

No otras puses, iestudējumā ieraugāms sievietes izdzīvošanas instinkts, spēja ķerties pie salmiņa, lai peldētu pa dzīvi tālāk. Bauda no miesiskas tuvības ar vīriešiem šai Aijai ir kā iekošanās apgrauztajā dzīves kaulā. Cieša turēšanās ar retajiem zobiem pie dzīves, kas reti galdā ceļ siļķi un cukurgraudus. Kas šo sievieti ir padarījis spīvu?

Aijas trakās acis

Laura Siliņa uzticas režisoriem un atdevīgi spēlē nevis mīlas mokās grimstošas sievietes, bet varones, kuru iekšējā odere slēpj ne to romantiskāko attiecību stāstus. Sezona Nacionālajā teātrī iesākās ar Raiņa salto, futuristisko Āriju, turpinājās ar fitnesa treneri izrādē "Ods", abās saspēlējoties ar Kārļa Reijera iemiesotajiem savpašiem-vīriešiem. Savukārt Latvijas Kultūras akadēmijas izrādē "Joprojām nezināmā Marija" Elmāra Seņkova režijā ieraugām citu "vingrotāju" – ciema sievu ar smēķi zobos, vardarbīga vīra slānītu un tramdītu, bet tai pat laikā mīlētizslāpušu. Vienatnības piesūcinātas sieviešu dzīves aktrise piemērija Ināras Sluckas iestudējumos "Sievietes daļas", kas vēstīja par zaudētas grūtniecības emocionālo slogu, un "Aka", kura aktrise Regīnas Ezeras uzrakstīto Lauras stāstu spēlēja kā skopu ārēju darbību, virzoties iekšupvērstā pārdzīvojumā. Arī Regnāra Vaivara rokraksts aktrisei nav svešs – īsu skatuves dzīvi viņas varone izdzīvoja dogviliskajā lupatciema sīgā "Suņu ciema Nelaimes lācis".

Aijas nesaudzīgā daba ir apaudzēta viņas nocietinātajam kodolam. Tieši Aija atbalso abu vīriešu – gan Jāņa, gan Jura – vājumu. Viens nespēj tikt galā ar sevi, otrs nespēj (vai drīzāk nevēlas) līdz galam uzņemties atbildību. Pietveršanās vīrieša miesai (viss viens – kurai) ir Aijas atgādinājums pašai sev par būšanu dzīvai un vienlaikus "noguldījums" pārtikas bankā.

Aijas izdzīvošanas spēka virsotne, kas vienlaikus salauž Jāni, ir viņas rokām nogalinātā dzemdībās novārgusī govns un teliņš.

Izrādi aktieri spēlē divos sastāvos. Ieraugām divus dažādus Jāņus, kas ļauj ieraudzīt caur to arī divas dažādas Aijas vienā Lauras Siliņas atskabargainajā aktierspēlē. Igora Šeļegovska Jānim piemīt pašironisks atsvešinājums un pārlekšana no lomas iekšienes un ārieni, kurpretim Klāva Kristapa Košina Jānis atstāsta savas atmiņas, nepārlecot intonācijās, bet turpinot stāstījumu. Šeļegovska Jānis, lai arī bālāks, pilsētnieciskāks zēns būdams (kā laika mašīnā atceļojis Skolotājs tepat no izrādes "Bastardi"), tomēr caur rūpēm par Aijas būdu un viņas trejmeitiņām cenšas sev iegalvot, ka šī var būt viņa vieta. Līdz brīdim pirms traģēdijas, kad saprot, ka Aija nav lokāma, laužama, mīcāma, bet atpakaļceļa pie savas iepriekšējās dzīves – pie levas – vairs nav. Šī smagā apziņa izceļ bālā zēna likteni. Košina Jānis, nonācis Aijas būdā, lai arī fiziski un vaibstos spēcīgs, tomēr jau no sākta gala ir nobijies, apjucis, pusaudziski nepārlicināts par savu izvēli, pakāpeniski tuvojas punkta pielikšanai savai dzīvei.

Aktierisku briedumu un precīzi izdreijātu tēlu Aizupju Jura lomā šai iestudējumā atklāj Romāns Bargais. Silts vīrietis, kam reizi pa reizei prasās Aijas siltās miesas, bet pietrūkst dūšas nosiltināt Aijas būdu, kas palikusi bez vīrieša rokas. **Mīlestības šai namā nav (vismaz pieaugušo attiecībās). Aijai tā ir izdzīvošana. Jānim – kairu jūtu atblāzma. Jurim – mielošanās bez atbildības nastas.** Ja nu kāds te kādu mīl, tad tie ir bērni savā beznosacījumu vilkmē pie mātes. Juris danco pa Aijas galdu, kamēr mājās nav saimnieka, līdz pienāk brīdis, kad šis nams pašam kļūst par slazdu. Bailes no iekļūšanas tajā ir kadrs, kas paliek skatītāju acu priekšā, pirms izdziest gaisma telpā. Tās ir Jura izbiedētās acis. Tas ir brīdis, kur līdzās miesiskiem priekiem nostājas arī atbildība par citiem cilvēkiem un to dzīvēm.

Turklāt tā vien šķiet, ka viņa Juris ir baltām ieslīpi apaļīgām, blaumaniskām brillītēm sveicina šīs teātra sezonas daudzviet iestudētos "blaumaņus" un viņa pierakstītās atraitnes, kuras aizvien raksturo dzīvotgriba.

Uz Aiju varam lūkoties gan kā uz tā saucamo jautro atraitni, kas neliedz sev miesiskus priekus ar citiem vīriešiem, gan kā uz nabadzīgo atraitni, kas atkarīga no citu vēlības. Pētot atraitņu tēlus Blaumaņa darbos, literatūrzinātniece Eva Eglāja-Kristone norāda, ka **atraitņu vēsture ir daļa no sieviešu vēstures – atraitne, brīva, bet pieredzējusi**

sieviete (lai arī nereti nabadzības skarta), precas juteklības, ne saimniecisku apsvērumu vadīta – šāda sieviete tolaik uzlūkota kā apdraudējums vīriešu patriarhālajai kārtībai.

Te atraitnes tēls sabalsojas ar sievietes-raganas individuālo spēku, kas spilgti atklājas Jaunsudrabiņa Aijā.

Iepretim Jāņa augstās skolās gūtām gudrībām, Aijā atklājas viņas raganiskā daba. Gan caur miesisko pieredzējumu, gan caur dabas zīmju tulkošanu un ticību tām. Senlatviešu pasaules redzējumā sērmūkslim jeb pīlādzim (tāpat kā uz saimes galda esošajam ķiplokam) esot bijis spēks padzīt kā raganas, tā ļaunus garus. Sērmūkslis uztverts kā ģimenes miera sargātājs, mājas svētība. Uz izrādes programiņas ir redzama Aija, sarkanu lakatiņu galvā, saldkaisli aizvērusi acis cenšas iekosties apsnigušā sērmūkslī. Vai šajā Vaivara skatījumā pati Aija ir visa ļaunuma sakne? Un vai Jaunsudrabiņa uzrakstīto Aiju reiz skatuviski izlasīs arī kāda no pašmāju režisorēm-sievietēm?

Bērna acīm

Šī teātra sezona uzdod jautājumu par bērniem uz skatuves viņu vecumposmam nepiemērotos darbos. Ja kino pasaulē pastāv veiklas montāžas iespējas un konkrētā laikā un vietā īstenota filmēšana, tad teātrī izrādes ir ilglaicīga repertuāra daļa.

Šaubu nav, ka "Atbalss Aija" savā spurainajā izteiksmē ir ne tikai versija par Jaunsudrabiņa triloģiju, kas atrodama vidusskolēnu literatūras grāmatās, bet arī tiešs jautājums par pieaugušo atbildību pret savām atvasēm un vidi, kurā tās aug.

Aijas meitas – Rūta, Zenta, Māre – skatītāja acīm atklājas caur trīs jaunu meiteņu Amandas Livdānes, Elzas Kristbergas, Amēlijas Lukašēvičas teju nepārtrauktu klātbūtni skatuves telpā. Un tas izrādes skatīšanos padara ne tikai smagāku, bet arī ētiski problemātisku. Šai skatuves versijā Aija neauklējas ne ar Jāni, ne ar savām meitām. Sauc tās ne tikai par skuķēm, bet arī par sivēniem un muļķēm. Pamāca, kā tirgoties ar vīriešiem. Piesaka – nestāstīt patiesību jeb melot. Dzenas tām pakaļ ar īstu, šmaugu žagaru buntēm, kuras apstādina tikai Jāņa saudzīgā roka. Šļakstina

degvīnu, laižoties jestrā dancī. Pavilkusi meitu guļamvietai priekšā auduma skrandu, meņģējas ar "jauno tēvu".

Izvēle izrādē nodarbināt gadus pavisam jaunās meitenes ir daudzpušu atbildība: pirmkārt, režisora, otrkārt, teātra, treškārt, vecāku. Teātra kritiķi-kolēģi recenzijās atzinīgi vērtē jauno meiteņu sniegumu – esot laba aktierspēle. Jā, meitenes ir iekš stāsta, viņas trijatā garlaikoti rūc unisonā, kad pēc mātes pavēles jāiet uz upmalu, lai netraucētu pieaugušo dzīvei, saspiežas ciešāk, glābjoties no mātes draudu dārdoņas, izloka viltībā mazās balstiņas Aijas mēlē, sarunās ar Jāni un Juri. **Tas, kas satrauc vairāk, ir jautājums, kas notiek meitenēs, kad viņas klusēdamas atrodas skatuves telpā, ko piepilda uzdzīve?**

Jaunsudrabiņa triloģija "Aija" nav īsti 5. klases obligātā literatūra. Meitenes, kuras redzam uz skatuves, varētu lasīt Janča atmiņu tēlojumus Jaunsudrabiņa "Baltajā grāmatā". Ja uz skatuves Aijas, Jāņa un Jura attiecību viesulī vairākas reizes mēnesī ir ierautas tāda vecuma meitenes, kuras pašu izrādi diezin vai varētu apmeklēt skatītāju rindās, vai šis režijas gājiens attaisno mērķi? Līdzīgs jautājums par epizodiskām lomām vardarbīgos stāstos riņķoja galvā arī skatoties Dailes teātra "Sapņu noveli" (kur gan skatītāji tika mierināti, ka bērns notiekošo nedzird) un arī Nacionālā teātra "Ugunī", kur tēva slānītam pusaudzim bija viena, strupa, bet pazemojoša aina.

Pētnieki norāda, ka vecumposms līdz 12 gadiem ir trausls ētisko priekšstatu formēšanās laiks, kur pieredzētie stāsti – īsti vai iedomāti – bērnos veido attieksmes un rīcības modeļus. Nenoliedzami, šāds režijas paņēmieni nevar nebūt iedarbīgs. To atklāj arī citu valstu skatuves, kaut vai šveiciešu režisora Milo Rau pretrunīgi vērtētie darbi "Pieci viegli gabali" (2016) un "Mēdejas bērni" (2024) tieši nepilngadīgo amatieru iesaistē vardarbības piesūcinātos sižetos un to atstāstos. Režisors gan skatītājus mierina, ka agrīnie pusaudži strādājuši brehtiskām metodēm psihologu uzraudzībā, gluži kā spēlējot kariņus. Un šī ir mērķtiecīga skatītāju konfrontācija ar dokumentāro realitāti. Vaivara izrādē meitenes kāpj iekšā savās izspūrušajās Aijas meitu lomās. To, ka šāda skatuves mākslas pieredze var atstāt psiholoģisku nospiedumu bērnam, apliecina arī mūziķis Mārtiņš Miļevskis [29. marta raidījumā "Kultūrdeva"](#), paužot savu vērtējumu par redzēto izrādi "Atbalss Aija" un atsaucoties uz savu pieredzi, savulaik bērnībā pašam spēlējot teātra izrādēs: "Atceros, bija epizodes, kurās man bija jābēg.

Es zināju, ka mani ķers. Protams, ķer mani aktieris. Viss ir sarunāts, viss ir zināms. Bet vienmēr, kad skrēju, zināju, ka viņš mani tūlīt sagrābs, un man vienmēr bija nelielas bailes. Vērojot šos – Aijas – bērnus, mani visu laiku nepameta doma, kā viņi jūtas brīdī, kad Aija dzenas viņiem pakaļ ar žagariem, jo Lauras tēlojums ir tik ļoti naturāls, ka man pat tajā mazajā zālē sēžot gribas drusku sarauties. **Kā ir justies bērnam tai brīdī? Lai arī zini, ka tas ir aktieris, bet viņš nāk tev virsū ar tiem žagariem?"**

Aijas būdā mājō vardarbība – kā emocionāla, tā fiziska –, nolaidība, alkoholisms. Saskaņā ar [bērnū tiesību aizsardzības likumu](#), bērnam jābūt pasargātam iespēju robežās no nevēlama – biedējoša, traumējoša, vardarbīga – satura, kas kaitē tā psiholoģiskajai attīstībai. Likums skaidri nosaka, ka ir liegta bērna pašcieņas aizskaršana, kas izpaužas draudot, lamājot, pazemojot. Vai sūro ikdienu šādās "būdās" nav iespējams izstāstīt nekā citādi kā ar bērnu klātbūtni uz skatuves? Teātris tomēr ir iztēles māksla. Traģisko mērogu sievietes attiecībās ar saviem bērniem skatuviski ir iespējams atklāt arī ar citiem paņēmieniem – kaut vai tā, kā šosezon to risinājuši [izrādē "Mēdeja"](#) Valmieras teātrī vai ["Hekube"](#) Daugavpils teātrī.

Redzot Regnāra Vaivara skatuvisko huligānismu līdzšinējos darbos, šaubu nav, ka arī viņam gan jau atrastos kāds grodāks risinājums bērnu iemiesošanai skatuviski, iztiekot bez šādas tiešas manipulācijas ar skatītāju rindās sēdošajiem "iekšējiem bērniem", kuros snauž katram sava personīgā trauma.